

ІНСТРУМЕНТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДУХОВНОСТІ: ДОГМАТИ ЧИ ВІДКРИТТЯ?

Як і будь-який вияв людської діяльності, відповідальність та духовність повинні мати власні інструменти. В даній статті нами буде розглянуто такі інструменти даних вимірів людського буття, як догмати та відкриття, а також осмислено їхній внесок та ефективність у взаємодії з розумовою активністю індивіда та мас.

На сьогоднішній день одним із найбільш актуальних завдань постає розвиток відповідальності та духовності соціуму. Не дарма, адже зазвичай соціальна поведінка індивіда залежить саме від цих двох категорій. Але перш ніж говорити про видимі перспективи у цьому напрямку, слід дати деяку дефініцію цим двом поняттям. Слід сприймати духовність як зріз потреб, спроможностей, принципів, цінностей, знань та уявлень духу людини. Хочеться пригадати тезу українського філософа Бойченко І.В.: «...духовність трактується в абстрактно ідеалізованому вигляді, як свого роду скарбничка лише позитивних цінностей» [1]. Тобто, тут вже доречно згадати про сучасного українського поета Артема Полежаку, який в одному зі своїх віршів саркастично, на відміну від більшості сучасників, говорить про протиставлення «духовність – бездуховність». Такий антонімічний ряд, на нашу думку не має у собі жодного сенсу, адже духовність постає для нас не сукупністю позитивних цінностей людини, а самим процесом духовного існування будь-якої людини, не залежно від її моральних принципів та норм.

Відповідальність же постає діяльністним провідником між духовністю індивіда та його соціальною поведінкою. Забігаючи трохи наперед ходу нашої спроби наукового осмислення, зазначимо, що відповідальність слугує результатом рефлексії над власною духовністю і може бути виражена у формах дотримання, усвідомлення, відторгнення та експерименту.

Інструментами, якими послуговуються відповідальність та духовність постають, на нашу думку, догмати та відкриття. Спробуємо пояснити, що ж саме ми розуміємо під цими інструментами, яким чином вони взаємодіють з розумовою діяльністю людини та впливають на категорії, які ми розглядаємо у даному дослідженні. Яскравим прикладом з історії, коли відповідальність та духовність формувались догматично, слугують Середні віки. Канони церкви у своїй більшості визначали не тільки поведінку людини, але і умови виникнення таких внутрішніх від-

чуттів як сором, почуття провини та гріховності. Проте, парадоксальність полягає у тому, що як би багато часу не пройшло від кінця тієї епохи, так само догматично формуються духовність і відповідальність сьогодні. Тільки тепер інстанцією, яка закладає цей фундамент для духу індивіда, постає не так релігія, як суспільство в цілому. Взагалі на сьогоднішній день духовність постає як знання і пам'ять. Знання певних догмат і пам'ять про те, що слід жити згідно цим правилам. Проблема полягає у тому, що зазвичай ці правила що в сучасному суспільстві, як помилково вважають, становлять духовність людини, передаються під час виховання дитини, підлітка. Тобто, доросла людина постає для суспільства вже людиною із поняттям моралі та розвинутим духом. Відповідальність, що постає як наслідок такого знання і пам'яті про догмати, отримує тут форму свого дотримання. Фактично це виглядає так: «Правило твердить мені, що не можна красти, отже я не буду цього робити». Це є чи не найпримітивнішою схемою розумово-дієвих перетворень між духовністю та відповідальністю. Проте, якщо така схема є вірною, чому ж тоді ми щодня переконуємось у тому, що нинішнє суспільство має низький рівень відповідальності та духовності?

Для того, аби відповісти на це питання, слід розглянути наступний інструмент духовності та відповідальності, а саме – відкриття. На нашу думку, єдиновірним у своєму роді є саме цей інструмент. Адже, гносеологізуючи питання, що нами розглядається, неможливо не відзначити, що духовність має містити у собі розумову діяльність, яка абсолютно точно не полягає у запам'ятовуванні правил і не зводиться до примітивної вищезгаданої схеми: «знання правила + пам'ять про нього = умовид ідентичний початковому знанню».

Очевидно, що розумова діяльність у зрізі духовності має виходити з пізнання. Тобто, духовні цінності, принципи і власне ті ж знання повинні мати у якості своєї основи пізнання. У такому випадку те ж саме «правило» про те, що не можна красти, формується самим індивідом, шляхом пізнавального процесу, у якому задіяні розум і дух людини. Але таким чином відбувається не лише відкриття певного морального принципу, а й відкриття його власної аргументації. Так, в духовності цього індивіда буде міститись те ж саме вихідне знання, але для нього у якості діяльнісного початку буде існувати не пам'ять про нього, а саме аргументація, яка поставатиме щоразу іншою у кожного окремо взятого індивіда, що послуговується пізнавальною діяльністю у процесі формування і розвитку своєї духовності. Тут відповідальність отримує свою найдосконалішу форму – форму усвідомлення. Для такої людини знання тих самих «правил» існуватиме не як щось, чого треба дотримуватись, а як щось, що немає за собою альтернативи у

діяльнісній парадигмі індивіда. Фундамент, що становитиме духовність такої людини, буде не рамками, а стилем життя. Саме таку людину можна буде назвати дорослою. Адже, на нашу думку, пізнавальна діяльність у вимірі духовності і є процесом дорослішання людини. Доречно тут буде пригадати визначення Іммануїлом Кантом просвітництва: «Просвещение – это выход человека из состояния несовершеннолетия, в котором он находится по собственной вине. Несовершеннолетие – это неспособность пользоваться своим рассудком без руководства со стороны кого-то другого. ... Наставления и предписания – эти механические орудия применения разума или, вернее, злоупотребления его природными дарованиями – представляют собой кандалы постоянного несовершеннолетия» [3].

Також, акцентуємо свою увагу на двох інших формах відповідальності, згаданих вище нами, а саме – відторгнення та експерименту. Цікаво, що цих форм набуває індивід також при догматичному фундаменті духовності. Відторгнення відбувається у знак так званого протесту проти тих догмат, які не знаходять своєї аргументації для людини, а є для неї рамками, з яких така людина намагається витіснити себе. Форма експерименту не менш радикальна у своїх дієвих проявах, але тягне за собою порушення правил не з причини дисбалансу внутрішнього і зовнішнього і як наслідок з неможливості жити у вирі догматичного фундаменту, а зі звичайної цікавості. «А що буде якщо я порушу правило?» – основне питання відповідальності що постає у формі експерименту. Відомим яскравим прикладом такої форми експерименту слугує для нас такий персонаж як Раскольников зі «Злочину і кари» Федіра Достоевського.

Але разом із тим існує і велика проблема на шляху подолання догматичного формування духовності. А саме – діти. Разом із знаннями про те, що оточує дитину, неодмінно передаються і елементарні правила «можна - не можна», які і є примітивною формою догмат, що з віком все суворіше нависатимуть над індивідом. Отже, єдиною можливістю формувати в суспільстві потребу до пізнання у вирі духовності та відповідальності видається нам звернення до пізнавальної діяльності і зруйнування дитячого фундаменту з догмат у процесі дорослішання. А це важко, оскільки нинішнє суспільство, як зауважив вже не один постмодерніст, є суспільством споживання. І це не дивно, адже переважна більшість дітей відносяться до орально-рецептивного типу характеру за характеристикою Зигмунда Фрейда: «Под орально-рецептивным характером Фрейд подразумевает тип человека, который ждёт, что ему будут давать материальную, эмоциональную и интеллектуальную пищу. ... Он ожидает, что все его прихоти будут удовлетворены без всяких усилий с

его сторони» [2]. А наявність у більшості людей догматичного спрямування духовності та відповідальності свідчить лише про те, що ці діти так назавжди й залишаються дітьми. Виводом може бути лише те, що високого рівня відповідальності та духовності нинішнє суспільство досягне лише зі зростом у них гностичних потреб.

Таким чином, в ході даної статті нами було розглянуто два інструменти відповідальності та духовності – догмати та відкриття, що постали для нас як виміри знання та пізнання. Також окреслено чотири форми відповідальності та механізми їх появи. Гносеологічний зріз у духовності та відповідальності визначено як єдиний вірний, як такий, що має у собі перспективу розвитку не тільки відповідальної соціальної поведінки, а і еволюцію сучасної людини в персональному та всезагальному вирі в цілому.

Список літератури: 1. Бойченко І.В. Духовність як проблема сучасності / Вісник. – К., 2005. – Вип. 1 (2). С. 9–17. 2. Гуревич П.С. Загадки арахайської культури / З. Фрейд, Тотем и табу – М.: Олимп, 1998. – С. 7–15. 3. Кант І., Ответ на вопрос: что такое просвещение? – Собр.соч. в 8 тт. М.: Чоро, 1994. – Т. 8. – С. 9–37.

*Шанідзе Н.О.
м. Харків, Україна*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ І ОСВІТА У ПОЛІ ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ

Сучасне суспільство, яке швидко та динамічно змінюється, потребує випереджального якісного перетворення всіх його соціальних інститутів і систем. Цей процес бере початок насамперед у тих сферах, які забезпечують спадкоємність, трансформацію і передачу соціального досвіду, знань, норм, цінностей і традицій. До таких, перш за все, належать інститути освіти, виховання, соціалізації, що включають не тільки цілеспрямоване формування навичок і вмінь, не тільки навчання і передачу досвіду, але і народження нових соціальних якостей, притаманних особистості в оновлених сучасних соціальних умовах. Усвідомлення процесу зміни мислення і дії не може бути визначене поза дискурсом духовності, хоча це поняття не дуже корелює із сьогоденними змінами у суспільстві. Початок нового століття охарактеризувався наполегливими спробами переосмислення поняття «духовність» в системі філософських категорій, залучаючи насамперед концепцій духовності в християнської філософії [1, 2, 3]. Треба визнати, що для цих концепцій взагалі